

ВІДГУК

офіційного опонента

професора кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування
Уманського національного університету,
доктора педагогічних наук, професора **КОЛЯДИ Наталії Миколаївни**
на дисертацію **САМОСІЙНОГО Іллі Сергійовича**
на тему: **«Підготовка майбутніх соціальних працівників
до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»

Актуальність та доцільність дисертації. Актуальність дослідження визначається тим, що загострення суспільних криз, зростання соціальної напруги та збільшення кількості вразливих категорій громадян висувають нові, більш суворі вимоги до кваліфікації соціальних працівників. У структурі їхньої професійної діяльності міжособистісна взаємодія постає базовим інструментом, адже саме через конструктивну комунікацію, емпатію та встановлення довірливих взаємин досягається висока якість надання соціальних послуг.

Особливу гостроту ця проблема набуває під час війни, вимушеного переміщення осіб та глибокої психологічної травматизації населення. Фахівці все частіше взаємодіють із клієнтами, які перебувають у стані хронічного стресу, переживають втрату або дезадаптацію. Це зумовлює потребу у бездоганному володінні навичками емоційної саморегуляції, ефективного спілкування та подолання конфліктів.

Сучасна вища освіта має трансформуватися, виходячи за межі класичної теорії в площину формування практичних комунікативних компетентностей. Це пов'язано і зі зміною парадигми соціальної роботи – переходом до клієнтоорієнтованої (партнерської) моделі, де отримувач послуг є активним суб'єктом взаємодії. Такий підхід вимагає від фахівця дотримання етичних норм, поваги та постійної рефлексії, що актуалізує модернізацію освітнього процесу.

Попри очевидну своєчасність дослідження цієї теми, теоретико-методичні аспекти підготовки майбутніх фахівців до командної взаємодії (зокрема, з психологами та іншими суміжними спеціалістами) в освітньому просторі залишаються недостатньо обґрунтованими.

Системний аналіз проблеми виявляє ключові суперечності між: постійно зростаючими вимогами до професійних компетенцій майбутніх соціальних працівників та сучасним рівнем їхньої теоретичної та практичної підготовки; вимогами до сучасних соціальних працівників, зокрема вияву партнерської взаємодії із отримувачами соціальних послуг, іншими учасниками професійної діяльності, та сучасним рівнем підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти; необхідністю вдосконалення процесу професійної підготовки

майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності та браком відповідної методики впровадження цього процесу у закладах вищої освіти.

Зазначені суперечності обґрунтовують нагальну необхідність комплексного наукового осмислення та розроблення практико-орієнтованих рішень проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності. Дослідження Самосійного Іллі Сергійовича є своєчасною науковою відповіддю на ці виклики, поєднуючи державні пріоритети, соціальну відповідальність та науковий пошук.

Таким чином, тема дисертації є не лише актуальною з погляду сучасних педагогічних досліджень, а й стратегічно важливою для забезпечення високого рівня професійної компетентності майбутніх соціальних працівників, підвищення якості взаємодії з отримувачами соціальних послуг в Україні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та практичні рекомендації яскраво свідчать про високу методологічну культуру та зрілість автора як науковця. Цілісність концепції дослідження досягається завдяки логічно послідовному використанню адекватного наукового інструментарію, який повністю відповідає меті, завданням, а також специфіці об'єкта й предмета аналізу. Обрана методологічна стратегія відзначається своєю комплексністю, багаторівневим характером та системністю.

Дисертант демонструє вміння поєднання теоретичних методів (ретроспективний і системно-структурний аналіз, порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація, моделювання) із експериментальними та емпіричними методами (констатувальний, формувальний і контрольний експерименти, анкетування, бесіда, інтерв'ю, спостереження). Застосування комплексної методологічної моделі дозволяє досліднику не лише зафіксувати динаміку кількісних показників, а й глибинно інтерпретувати якісні трансформації, які характеризують процес підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії.

На особливу увагу заслуговує репрезентативна джерельна база дослідження, яка гармонійно поєднує надбання вітчизняних і закордонних науковців. Здійснений автором глибокий критичний аналіз дозволив сформулювати надійне теоретичне підґрунтя для обґрунтування власної наукової архітекτονіки та її подальшої емпіричної перевірки. Спираючись на критичне переосмислення наявних теоретичних підходів, концепцій, моделей до професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, дослідник вибудував солідний теоретичний фундамент для власної концепції та її практичного тестування.

Свідченням інтеграції роботи у глобальний науковий дискурс є якісний виклад анотацій українською та англійською мовами, виконаних із дотриманням сучасних міжнародних академічних вимог. Крім того, масштабна апробація результатів дослідження

через участь у науково-практичних конференціях та публікації у провідних фахових виданнях засвідчує наукову відкритість здобувача й готовність до фахового діалогу з експертною спільнотою.

Суттєвим показником наукової зрілості дослідника виступає успішне практичне впровадження сформульованих ним положень. Самосійний Ілля Сергійович не обмежився теоретичним обґрунтуванням педагогічних умов та відповідної моделі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної міжособистісної взаємодії, а й довів її результативність шляхом педагогічного експерименту в реальних умовах освітнього процесу закладу вищої освіти. Такий підхід забезпечує роботі вагому прикладну цінність, що є невід'ємним критерієм визнання результатів наукового пошуку.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що наукові здобутки, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження цілком відповідають чинним критеріям академічної доброчесності, відзначаються високим рівнем аргументації та методологічної культури здобувача. Праця робить значний внесок у теоретико-практичні засади професійної освіти майбутніх соціальних працівників, а також має потенціал слугувати концептуальним підґрунтям для подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Структура дисертації є обґрунтованою і логічною. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків, які ілюструють ґрунтовну дослідницьку роботу.

У **вступі** подано обґрунтування вибору теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та окреслено практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, кількості публікацій, у яких відображено основні положення дисертації.

Перший розділ дисертації *«Підготовка соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності в закладах освіти як педагогічна проблема»* є ґрунтовною теоретичною основою наукового пошуку, у якому дослідник послідовно реалізує завдання аналітичного блоку дослідження. У розділі здійснено систематизацію, критичне осмислення сучасних вітчизняних та зарубіжних методологічних підходів до підготовки майбутніх соціальних працівників. Особливу цінність становить ретроспективний аналіз формування вітчизняної та зарубіжної нормативно-правової бази підготовки майбутніх соціальних працівників та їхньої підготовки до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності на трьох рівнях: державно-професійному, освітньо-професійному та конкретно-профільному. Цей підхід уможливив виявлення як узгоджених позицій у сучасному науковому просторі,

так і «білих плям», які все ще потребують ґрунтового теоретичного вивчення й емпіричної перевірки.

Узгодженість професійних функцій та компетентностей, закладених професійним стандартом «Соціальний працівник» із комунікативною складовою діяльності фахівців, дозволила здобувачу виявити, що їхній функціонал базується на процесах організації та підготовки, тоді як практичні компетентності вимагають розвинених навичок медіації, лідерства, мотивування й координації взаємин із клієнтами. Дисертантом доведено необхідність синергії між предметною та правовою підготовкою майбутніх бакалаврів/магістрів, зокрема обізнаності соціальних працівників із широким спектром нормативно-правової бази. Цей комплекс охоплює як міжнародно-правові доктрини (права людини та осіб з інвалідністю), так і національне законодавство – від Основного Закону України та ключових кодексів до цільових нормативно-правових актів, що регулюють соціальну роботу з дітьми, особами з інвалідністю, бездомними, жертвами домашнього насильства, а також забезпечують правове регулювання психіатричної допомоги, освіти та захисту конфіденційної інформації.

Вагомим здобутком є порівняльний аналіз етичних принципів соціальних працівників, сформульованих у «Глобальній заяві IASSW про етичні принципи соціальної роботи» (2018) та «Етичним кодексом спеціалістів із соціальної роботи в Україні» (2005). Компаративний аналіз цих документів дозволив дисертанту виявити неузгодженості між ними, що обґрунтовує необхідність реформування української нормативної бази.

На основі вивчення нормативно-правової бази та наукової літератури дослідник переконливо обґрунтовує, що абсолютно всі професійні функції та компетентності соціальних працівників вимагають розвиненої здатності до комунікації, адже ця спеціальність належить до соціономічного типу («людина – людина»). Відповідно, підготовка студентів до міжособистісної взаємодії безпосередньо пов'язана з розвитком їхньої комунікативної компетентності.

Таким чином, перший розділ дисертації виконано на високому науковому рівні: він демонструє глибоке занурення в проблематику, логічну структурованість викладу, критичну рефлексію щодо існуючих підходів створює надійну наукову основу для подальшого наукового пошуку.

Другий розділ дисертації *«Моніторинг стану готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності»* присвячено аналізу освітньо-професійних програм та з'ясуванню стану підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності; розробленню комплексу діагностичних інструментів для оцінки готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у їхній професійній діяльності, та представленню результатів первинної діагностики на констатувальному етапі експерименту.

Окреслена Самосійним Іллею Сергійовичем компонентна структуризація (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний компоненти) створює міцне теоретичне підґрунтя для подальшого моделювання, емпіричної діагностики та експериментальної перевірки рівня готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у їхній професійній діяльності.

На схвальну оцінку заслуговує окреслення методологічних підходів до визначення готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності, що дозволило виокремити такі критерії досліджуваного процесу: адаптативність, гнучкість у спілкуванні; критичність мислення; комунікативність; емоційний інтелект; психоемоційна саморегуляція; здатність до саморозвитку; розуміння соціальних процесів; розуміння потреб клієнта; етичність поведінки; загальна готовність до професійної діяльності.

Визначення критеріїв і показників дозволили здобувачу виділити та охарактеризувати рівні готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності, зокрема початковий, середній та високий.

З метою виокремлення педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності проаналізовано чинні освітньо-професійні програми першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти зазначеної підготовки у провідних закладах вищої освіти України. Проведений аналіз бакалаврських і магістерських освітньо-професійних програм зі спеціальностей 231 «Соціальна робота» (2024 р.) та І10 «Соціальна робота та консультування» (2025 р.) дозволив автору виявити різні підходи до формування компетентності міжособистісної взаємодії, зумовлені інституційними традиціями закладів вищої освіти. Дослідником акцентовано увагу на недоліках усіх освітньо-професійних програмах: відсутність цілісного підходу до формування компетентності міжособистісної взаємодії, складники якої фрагментарно представлені в різних дисциплінах і результатах навчання, а також недостатній розвиток супервізії та рефлексії.

У розділі представлено результати констатувального етапу дослідження. Важливим практичним досягненням цього розділу є розроблення комплексу авторських діагностичних методик для визначення вихідного рівня готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності: опитувальник та тестівник стану готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності (для здобувачів спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування», їхніх викладачів), тестівник самооцінювання загальних комунікативних навичок майбутніх соціальних працівників; тестівник-опитувальник стану готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності (для чинних соціальних працівників) тощо. На основі Gap-Kalamazoo Communication Skills Assessment Form

дисертантом адаптовано методику «Самооцінювання загальних комунікативних навичок майбутніх соціальних працівників».

У третьому розділі дисертації *«Експериментальна перевірка педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності»* представлено теоретичне обґрунтування педагогічних умов та моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності; методику проведення експериментальної роботи; аналіз результатів експериментального дослідження підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності.

Важливим науковим здобутком є обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності, серед яких: стимулювання ціннісно-рефлексійного ставлення до професійного саморозвитку міжособистісній взаємодії; удосконалення змісту підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності на засадах міждисциплінарного, компетентнісного, комунікативного та психопедагогічного підходів; організація практикоорієнтованого освітнього простору шляхом: а) впровадження інноваційних та удосконалених традиційних форм, методів та засобів навчання, передусім для розвитку комунікативності; б) пріоритетності методів розвитку емоційного інтелекту та саморегуляції психоемоційних станів; в) інтеграції аудиторної та позааудиторної роботи контексту міжособистісної взаємодії на основі реальних прикладів міжособистісної взаємодії у соціальній роботі. Ці умови не є формальними рекомендаціями, а виступають як фундаментальні чинники, що забезпечують якісну підготовку майбутніх соціальних працівників.

Обґрунтовуючи структуру моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності, дослідник пропонує цілісну концепцію, яка інтегрує чотири взаємопов'язані блоки (цільовий, методологічно-змістовий, практичний та оцінно-результативний).

Крім того, Самосійний Ілля Сергійович деталізує етапність реалізації експериментальної моделі, поділяючи її на: 1) підготовчий; 2) теоретичний; 3) практичний; 4) підсумково-рефлексійний етапи.

На схвальну оцінку заслуговує методичний супровід реалізації педагогічних умов, серед яких: інтерактивні та цифрові технології («навчання через досвід» (experiential learning), інтерактивного, ситуаційного, проєктного, інформаційно-комунікаційного тощо навчання; форми навчання (лекції та практичні заняття, тренінги, вебінари, неформальна освіта, індивідуальні консультації, студентський науковий гурток, самостійна робота, менторство під час виробничої практики, волонтерство тощо); методи та прийоми навчання (мотиваційне

інтерв'ю, тематичні дослідження, навчальні проекти, аналіз ситуацій соціальної роботи, ситуаційні завдання, моделювання та симуляція професійних ситуацій, есе, супервізії, інтервізії, фасилітація, медіація, емпатійне спілкування, активне слухання, кластери, вікторини, аналіз наукових джерел, методи вербально-комунікаційної взаємодії, рефлексійний щоденник, портфоліо, інтерактивні методи навчання, арттерапевтичні вправи); засоби навчання (навчально-методичні комплекси до навчальних дисциплін, відеолекції та відеоаналіз професійних ситуацій на YouTube-каналі кафедри, факультету, викладача, відповідне обладнання навчальних аудиторій, навчальні групи у соціальних мережах та застосунках до телефону, освітні інтернет-ресурси (E-learn) та сайти тощо).

Реалізація експериментальної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії забезпечувалася таким дидактико-методичним комплексом:

1. Оновлені робочі програми. На засадах компетентнісного та міждисциплінарного підходів було вдосконалено зміст таких дисциплін, як «Тренінг групової згуртованості», «Тренінг комунікативності та асертивності», «Реабілітаційна психологія», «Соціальне лідерство та командоутворення».

2. Навчально-методичні матеріали. Розроблено авторські тексти лекцій, мультимедійні презентації, плани практичних занять, а також діагностичний інструментарій (поточні, контрольні й самостійні тести, комунікативні та індивідуальні навчально-дослідницькі завдання, екзаменаційні питання із критеріями оцінювання).

3. Методичні рекомендації. На основі аналізу сучасного вітчизняного та закордонного досвіду модернізовано й запропоновано методику застосування традиційних та інноваційних форм і засобів навчання на засадах психопедагогічного підходу.

Дисертантом розроблено дидактично-діагностичну картку, укладену за критеріям та показниками досліджуваної якості; дидактичні завдання, відповідно до методів вербально-комунікативної міжособистісної взаємодії у соціальній діяльності; дидактичну картку щодо відповідності форм та методів навчання майбутніх соціальних працівників критеріям їхньої готовності до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності; серію ситуаційних завдань для формування рівня готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності; навчальний тренінг «Основи міжособистісної взаємодії соціальних працівників у професійній діяльності. Як студенти комунікують із викладачами університету?»

Кінцевим результатом реалізації моделі визначено підвищення рівня готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності. Водночас, структура моделі дозволяє адаптувати її до різних рівнів підготовки (бакалавр, магістр) та освітніх середовищ університетів. Представлена модель характеризується

структурованістю, цілісністю, ієрархічністю, спрямованістю та логічно вписується у зміст загальної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Таким чином, цей розділ роботи демонструє високий рівень теоретичної конструкції та практичної адаптивності моделі, що є підставою для її подальшої експериментальної апробації та впровадження в освітню практику.

У розділі також представлено результати формувального педагогічного експерименту, який реалізовано з дотриманням усіх методологічних вимог, що забезпечує наукову достовірність, валідність та репрезентативність отриманих даних. Методичний інструментарій експерименту включав: комплекс взаємодоповнювальних діагностичних методів, статистичні методи обробки даних; репрезентативну вибірку ($n=316$ студентів), що відповідає вимогам до педагогічних експериментів.

Результати формувального етапу експерименту демонструють статистично значущі позитивні зміни за всіма компонентами готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності.

Ці результати переконливо підтверджують ефективність розробленої авторської моделі та обґрунтованість визначених педагогічних умов та дієвість запропонованої методики. Отже, третій розділ дисертації є методологічно витриманим, науково достовірним та практично значущим. Він не лише емпірично підтверджує гіпотезу дослідження, а й демонструє реальну можливість впровадження розробленої моделі в освітній процес закладів вищої освіти, а також у систему підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери.

Висновки до розділів та загальні висновки узгоджені з метою та завданнями дослідження, логічно структуровані, аргументовані на основі емпіричних даних. Додаткові матеріали (таблиці, графіки, діагностичні карти) змістовно доповнюють основний текст і сприяють візуалізації результатів.

Аналіз змісту дисертації дає підстави стверджувати, що поставлені завдання вирішено, мету наукового пошуку загалом досягнуто.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором. Основні положення та результати дослідження викладено у 9 наукових працях, з яких стаття у науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних Scopus та/або Web of Science Core Collection, 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 4 тези наукових доповідей.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які подано автором для публічного захисту. Порушень принципів академічної доброчесності не виявлено.

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення результатів дослідження, вважаємо за доцільне висловити **зауваження та побажання** дискусійного змісту:

1. Потребує уточнення авторське визначення провідного поняття дослідження «підготовка майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності». Визначення поняття через саме себе («підготовка до міжособистісної взаємодії – це набуття знань щодо провадження міжособистісної взаємодії») містить ознаки тавтології. Доцільно було б розкрити сутність цього процесу через якісні характеристики, як-от: формування комунікативної готовності, розвиток перцептивних здібностей чи опанування технологій інтеракції.

2. У першому розділі автор демонструє фундаментальний аналіз трирівневої нормативно-правової бази. Водночас, з огляду на динамічність вітчизняного законодавства в умовах воєнного стану, роботу збагатили б більш детальне теоретичне обґрунтування того, як саме новітні зміни у підзаконних актах щодо соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та ветеранів впливають на трансформацію комунікативного функціоналу сучасного бакалавра чи магістра соціальної роботи.

3. У підрозділі 3.2 «Впровадження експериментальної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності» варто було б більше приділити уваги прикладам застосування конкретних технологій, форм та методів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності.

4. У третьому розділі дисертації Самосійний Ілля Сергійович пропонує надзвичайно масштабний та різноманітний арсенал форм, методів і засобів навчання (від мотиваційних інтерв'ю до YouTube-відеоаналізу та арттерапевтичних вправ). Водночас, така насиченість дидактичного супроводу викликає запитання: чи не виникало під час експерименту ризику організаційно-часового перевантаження студентів та викладачів, і які методи автор визначає як абсолютно домінантні (критично важливі) для досягнення високого рівня готовності?

Висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку. Вони підтверджують новизну й актуальність порушених питань, а також творчий підхід автора до вирішення складних завдань сучасної педагогічної науки.

Загальний висновок. Дисертація на тему: «Підготовка майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності» виконана на актуальну тему, за змістом, науковою новизною, повнотою проведених досліджень та якістю аналізу отриманих результатів відповідає спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти,

наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор Самосійний Ілля Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

Офіційний опонент професор кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування Уманського національного університету, доктор педагогічних наук, професор Наталія КОЛЯДА